

Volfgangs Šāds BĒRNS CIVILIZĀCIJAS VIRPULĪ

Pat mums, pieaugušajiem, civilizācija sagādā zināmas grūtības. Mēs labprāt lietojam tās sasniegumus un tikpat labprāt to peļam; tā kalpo mums, un mēs kalpojam tai; masu saziņas līdzekļi apgādā mūs ar informāciju no visām pasaules malām, bet vienlaicīgi mēs zinām, ka tiekam manipulēti, ka caur masu mēdijiem mums tiek uzspiests noteikts viedoklis un provocēti noteikti spriedumi. Daudzas mašīnas īsteno mūsu nodomus precīzāk, ātrāk un ar apbrīnojamu spēka ieguldījumu, bet, jo pilnīgākas tās ir, jo vairāk mūs tracina, kad tās salūzt vai tajās kaut kas aizķeras. Tehnika ietaupa mums milzīgu laika daudzumu, un tomēr mums paliek arvien mazāk laika. Pat ja mums izdodas izbrīvēt dažas stundas, mēs īsti vairs nezinām, ko ar tām iesākt. Tehniskā civilizācija viennozīmīgi padara mūs brīvākus un neatkarīgākus no dabas. Kad ārā satumst, mēs ieslēdzam elektrisko gaismu, paliek auksts – apkuri. Veikali jebkurā gadalaikā piedāvā pārtikas produktus no visām pasaules malām, un tomēr mēs aizpildām ārstu uzgaidāmās telpas ar savu neizskaidrojamu sliktasajūtu. Civilizācija atbrīvo mūs no mūsu dabiskas būtnes ierobežojumiem, tā palīdz mums pievērsties garīgai attīstībai, tiekties pēc paša īstenošanās, un tomēr mums neiet labāk: tikko viena problēma ir atrisināta, mēs iestrēgstam nākamajā.

Vārds "civilizācija" ceļas no "cives" – pilsonis; šim vārdam ir divējāda nozīme. "Pilsonis" atgādina "pili", proti, pilsonis ir aiz savas pils mūriem mītošais, paša dzīves telpu radījis cilvēks, kuram līdz ar to ir iespēja pievērsties saviem gluži cilvēciskiem uzdevumiem, bet vienlaicīgi šajā vārdā skan arī "mietpilsoniskums", kas nozīmē, ka pilsonim draud iestrēgšana pašapmierinātībā.

Tagad ir jautājums, ko lai bērni iesāk ar šo divpusīgo civilizāciju? Klusībā katrs no mums cer, ka mūsu bērni kādreiz iemācīsies veiksmīgāk izmantot tās priekšrocības un izvairīties no tās negatīvas ietekmes. Bet kā lai to panāk? Tās ir mūsu, audzinātāju un vecāku rūpes šodien. Kā lai mēs panākam, lai bērns izaudzis paliktu fiziski vesels, justos brīvs savā dvēselē un saglabātu radošo garu? Kā lai viņš izaug par cilvēku, kas spēj izmantot civilizācijas sasniegumus pilnā mērā, bet nesabrūk zem tās spiediena, nekļūst par tās vergu?

Visā visumā cilvēce šodien ir pārāk tuvredzīga attiecībā uz šiem jautājumiem. Mēs varam gūt ieskatu šajā problemātikā, ja izsekosim cilvēka bioloģisko situāciju un salīdzināsim to ar dzīvnieku situāciju. Zemākie mugurkaulnieki, piemēram, zivis pavada savu embrionālo laiku ūdenī; topošā zivs iztiek sākumā no līdzī dotā olas dzeltenuma, lai drīz vien pārietu pie barības uzņemšanas no ārpuses. Jau ar plaušām elpojošie abinieki apņēmu olu pirms nolikšanas ar caurspīdīgu galertu, kas gan laiž cauri gaisu un ūdeni, bet tomēr nodrošina sākotnēju aizsardzību. Ķirzakas, kuras pāriet uz sauszemi, vairs neaug ūdenī, bet gan pašizveidotajā augļa pūslī, kurā ir olbaltums un kas ir apņemts ar pergamenta apvalku.

Vēl augstākā attīstības pakāpē esošie siltasinīgie putni dēj olas ar cietu kaļķainu čaumalu, liek tās iepriekš uzbūvētajā ligzdā un ar pašu ķermeņa siltumu aizsargā no ārējās temperatūras ietekmes. Taču arī putnu attīstība arvien vēl norisinās ārpus putna-mātes ķermeņa. Tikai vēl augstāk stāvošie mugurkaulnieki, zīdītāji parasti pārvieto embrionālo attīstību mātes organismā. Dzemdības aizsardzībā, noslēgti no jebkādas tiešās ārpasaules ietekmes var norisināties augstāko dzīvnieku formu: lauvas, teļa vai delfīna attīstība. Turklāt pats iedīglis veido papildus paša apvalku – horiona pūslī. Vietā, kur notiek kontakts ar mātes asinsvadiem, tas kļūst par placentu, no kuras arī pārtiek embrijs. Arī šeit uzreiz pēc piedzimšanas netiek uzņemta ārēja barība, bet gan mātes organismā sagatavotais piens.

Tiktāl cilvēka ķermeņa attīstības apstākļi ir tie paši, kādos attīstās viņam vistuvāk stāvošie dzīvnieki, taču, tā kā viņš kā cilvēks stāv uz augstākas attīstības pakāpes, mēs varam jautāt, vai viņam nepienākas vēl citi orgāni, kas spēlētu apvalku lomu, un mēs patiešām atrodam tādus, tikai tie vairs nav dabas dotie apvalki, bet gan, tā teikt, kultūras apvalki: autiņi, šūpulis, klusināts apgaismojums, īpašs istabas krāsojums un tajā uzturamais miers. Vēl svarīgāk ir tiešā cilvēku klātbūtne, ģimenes pievēršanās un mīlestība. Šie kultūras apvalki ir tiešais dabas apvalku turpinājums. Cilvēks savas attīstības procesā ir absolūta apvalku būtne. Nevienam dzīvniekam nav nepieciešami pilni divi gadu desmiti, kamēr tas var atstāt bērnišus un jaunības aizsargtelpu. Tātad, arī laika ziņā mums ir īpaši ilgas attīstības iespēja, turklāt būdami pieauguši mēs varam turpināt attīstīties pašu izvēlētajā virzienā praktiski līdz mūža beigām.

Līdz ar to mēs nonākam pie atziņas, ka pastāv zināms noteikums jebkādi – gan dabiskai, gan garīgi-dvēseliskai – attīstībai, proti, jo agrāk attīstība sāk norisināties ārējā vidē, jo nepilnīgāka paliek galīgā organizācija. Jo augstāk tā var attīstīties, jo vairāk tas notiek, pateicoties iekšējās attīstības telpas pasargāšanai no pāragrās ārpusaules ietekmes. Tieši tad, kad attīstība norisinās no ārpusaules visvairāk emancipētajā un pasargātajā atmosfērā, cilvēks sasniedz visaugstāko viņam piemēroto brīvības pakāpi, lai iesaistītos šajā ārpusaulē kā brīva būtne, atbilstoši paša priekšstatiem. Tātad audzināšanai mūsdienās vajadzētu nozīmēt, ka vispirms bērns būtu jāpasargā no nedzīvās tehnikas ietekmes un jāaudzina gluži cilvēciskajā vidē, kurā viņš vispirms attīstītu spēju vēlāk jēdzīgi, pēc saviem ieskatiem pielietot tehniskās civilizācijas sasniegumus. Sakarā ar to es gribu minēt trīs vērā ņemamus maza bērna audzināšanas motīvus. Jaunpiedzimušais cilvēkbērns smaida dažreiz jau trešajā vai ceturtajā dzīves dienā, vēlākais – pēc trim nedēļām. Viņš ir gatavs dvēseliski kontaktēt ar jebkuru cilvēku, kurš tuvojas viņam ar mīlestību. Viens no cilvēka uzvedības pētījumu rezultātiem ir atziņa, ka bērns apmēram pēc pusgada dvēseliski pievēršas pārsvarā tikai vienai personai, proti, mātei vai cilvēkam, kurš lielākoties uzturas viņa tuvumā. Šī intensīvā piesaiste vienai vienīgai personai kļūst par nepieciešamību un tiek dziļi jo dziļi izbaudīta apmēram divu nākamo gadu gaitā. Tikko mazulis nostājas uz kājeliem, viņš tūlīt sāk tipināt mātei pakal, tikko sāk runāt, atkārto visu no viņas dzirdēto. Nepazīstamus cilvēkus mazs bērns parasti izjūt kā svešus. Dažas mātes tādēļ uztraucas, ka viņu bērns nevarēs kļūt par patstāvīgu cilvēku, taču īstenībā šī pirmā saikne ir absolūti nepieciešams priekšnoteikums kādreizējai patstāvībai. Tieši tad, ja bērnam ir iespēja dvēseliski pārdzīvot šo balstu un tādēļ attīstīt sākotnējo uzticēšanos, sasniedzis 2,5-3 gadu vecumu, proti, pazīstamo spītības fāzi, viņš jo enerģiskāk atbrīvojas no šīs saiknes, vēlas darīt visu pats, sāk runāt pirmajā personā un visbiežāk uzsāk teikumu ar vārdiem: "Bet es gribu..." un pastaigas laikā šad un tad aizčāpo viens pats prom no mātes.

Attīstības ceļš nav vienkāršs. Pievēršanās un atraisīšanās nomaina cita citu. Bērni, kuri aug bāreņu namos ar visu iespējamo komfortu attiecībā uz ķermeņa aprūpi, bet kuriem arvien no jauna nākas mainīt audzinātāju, uzkrītoši atpaliek jau savā fiziskajā attīstībā, un bērnudārza vecumā viņiem trūkst pašiniciatīvas, lai varētu patstāvīgi spēlēt un nodibināt vispusīgus kontaktus, izrādīt zinātkāri un atklājumu prieku.

Šeit mēs varam saskatīt jebkādas attīstības pamatlikumu: bērns var attīstīt spēcīgu Es-apziņu tad, ja viņam bija iespēja veselus trīs gadus pārdzīvot sevi gluži kā savas mātes "piekabīti". Identificējoties ar vienu pieaugušo cilvēku, viņš mācās līdz pat dziļākajām savas esamības saknēm pārdzīvot sevi kā Es-būtni un tādējādi atrod ceļu pie pašidentificēšanās. Un viņš uzdrošinās izrādīt interesi par pasauli nevis tad, ja mēs mēģinām viņam to ieaudzināt, bet gan, ja mēs viņam ļaujam pilnībā izbaudīt mūsu aizsargājošo pievēršanos. Attīstība nekad nenorisinās viendimensionāli, bet gan šādu metamorfožu ceļā.

Pievērsīsimies otrai agrīnās attīstības tēmai. Aplūkosim zīdaini miegā. Ar izbrīnu mēs varēsim konstatēt, ka viņa elpošana ir vēl visai neregulāra. Viņš elpo pārmaiņus tad dziļāk, tad seklāk, elpas vilcieni ir garāki vai īsāki, katrā ziņā elpošana ir vēl neregulāra. Arī sirds darbojas neregulārāk nekā pieaugušajiem. Tas pats attiecas uz visu mazā bērna orgānu un sistēmu darbību. Tiem vēl nepiemīt tā stabilitāte un saskaņotība savā starpā, kāda ir vērojama vēlāk. Piemēram, veseram pieaugušajam aknas un nieres darbojas stingri ieturētajā dienas/nakts ritmā, kas saglabājas arī neregulāra dzīves veida gadījumā un tieši tādēļ nodrošina normālu veselības stāvokli. Civilizācijas izraisītais stress, no kura mūsdienās nevar izvairīties neviens savā profesionālajā darbībā, grasās izjaukt šo savstarpēji saskaņoto orgānu ritmu. 50% cilvēku, kuri pašlaik meklē ārsta konsultācijas, cieš nevis no speciālas kāda orgāna kaites, bet gan no iztrūkstošas šo pašu par sevi funkcionēt spējīgo orgānu koordinācijas. Kā lai mēs iekārtojam savu audzināšanas darbu tā, lai vismaz no audzināšanas puses izvairītos no šīs veģetatīvās distonijas un disregulācijas?

Orgānu bioloģiskie ritmi nepiedzimst gatavi, jaundzimušajam tie pastāv tikai iedīglī. Agrīnās bērnības laikā, pateicoties regulārai, arvien atkārtojamai nodarbināšanai, tie tikai tiek izveidoti un stabilizēti. Biologi runā par orgānu vai organisma ritmiku, kas ar laiku kļūst neatkarīga no vides, kā par "endogeno ritmiku" vai "iekšējo pulksteni". Kamēr tas tiek attīstīts, bērns izjūt nepārtrauktu ritma badu. Ar dziļu gandarījumu viņš izbauda jau šūpošanos šūpulī, tad uz šūpojošā zirdziņa un pēc tam arī uz lielajām dārza šūpolēm. Arvien vienas un tās pašas dziesmas dziedāšanas prieks, atkārtojumi pasakās vai skaitot dzejoļus ar atskaņām – tas viss tieši iedarbojas uz ķermeņa funkciju ritmu saskaņošanu un sinhronizāciju. Tikpat nepieciešama ir dienas ritma sakārtošana: pamošanās un iemīģšana, ēdienreizes utt. tiek izbaudītas kā ceremonijas.

Vārsmas pirms ēšanas un vakara lūgšana, regulāri atkārtojoties, kā arī reliģiozais noskaņojums iedarbojas uz miesu dziedinoši, kalpo veselības uzturēšanai. Tas pats attiecas uz nedēļas, mēneša un gada ritmu. Svētdienas, mēneša, gadalaiku un gadarites svētku priekšnojautā un tās piepildīšanās, kā arī dzimšanas dienas piešķir maigajai bērna dvēselei drošības sajūtu. Viņš jūt: tā tas bija, tā tas ir, un es varu paļauties uz to, ka tā tas būs arī turpmāk. Tādējādi dziļi zemapziņā iesakņojas nepieciešamais veselības potenciāls, izturība, vitālā pretestības spēja šķēršļu pārvarēšanai, viņa drošā uzticēšanās esamības jēdzīgumam visā nākamajā dzīvē.

Katrā ziņā ritms nedrīkst tikt aizstāts ar takti. Pēdējā ir viena un tā paša mehāniskais atkārtojums, savukārt pirmais ir viena un tā paša arvien jaunas variācijas. Šie ir mājas un bērnudārza audzināšanas centrālie jautājumi un ar tiem saistītie uzdevumi. Līdz skolas vecumam vitālais fundamenta būtu jāpaceļ pāri tikai iedzimtas veselības līmenim. Pasargājot mazos bērnus no arvien jaunu iespaidu un steigas stresa, mēs mērķtiecīgi gatavojam viņus jēgpilnai iekļaušanai civilizētajā pasaulē.

Tagad jau visiem ir zināms, ka cilvēkam ir ne vien piecas maņas, bet vēl dažas citas, piemēram, siltuma un aukstuma maņu orgāni uz ādas, smaguma un kustības uztveres orgāni iekšējā ausī utt. Brīvie nervu gali lielākajā orgānu daļā un veģetatīvajā nervu sistēmā sniedz mums pašu veselības stāvokļa uztveres iespēju: sāpes vai labsajūtu, bada vai sāta sajūtu, noguruma un spirtuma, sasprindzinājuma vai spēku pārpilnības izjūtu. Rūdolfs Šteiners apkopoja visas šīs izjūtas jēdzienā "dzīvības maņa". Mazā bērnā mēs varam novērot vēl vienu šīs dzīvības maņas īpatnību. Viņš bieži vien vēl nevar lokalizēt savas sāpes. Viņš ir sasitis celi un saka, ka viņam sāpot vēders. Tikai tad, kad viņu iztaujā smalkāk, viņš parāda uz dzeloņdrāti dārzā, pret kuru savainoja kāju. Viņš daudz labāk orientējas ārpusaulē nekā paša mazajā ķermenī. Sevišķi bērna dzīvības maņa vēl lielā mērā orientējas uz apkārtējo dzīvību. Pieaugušajam ir ļoti grūti atcerēties, kā viņš ir pārdzīvojis pasauli būdams 4, 5, 6 gadu vecs bērns, katrā ziņā tas bija pavisam citādi, līdzīgi mēnessērdzīgā uztverei: ērkšķogu krūmi gar sētu, agrā rīta noskaņojums stāvēt zem milzīga kastaņkoka, pirmie zemē nokritušie kastaņi, tuvākā mežmala... Toreiz mēs daudz tiešāk pārdzīvojām dzīvības tuvumu vai tās trūkumu. Ar skolas briedumu dzīvības maņa maina savas uztveres virzienu: tā vērsas uz iekšu un sāk aktīvāk uztvert notiekošo paša ķermenī. Šis pavērsiens noslēdzas ar pubertāti. Kad mēs kā pieauguši cilvēki atgriežamies tajā vietā, kur esam pavadījuši bērnību, parasti mēs esam pārsteigti un jūtamies vīlušies. Kad mūsu dzīvības maņa ir pievērsusies mūsu pašu dzīvības procesiem, apkārtējā pasaule šķiet mums it kā iztukšota, nedzīva. Taču šī dzīvības maņa kādreiz tika izveidota, pārdzīvojot tieši šo ārpusauli. Bijušas nepieciešamas daudzveidīgas uztveres iespējas, lai dzīvības maņa varētu izveidoties, un tas ir nepieciešams arī ikvienam lielpilsētā augošam bērnam. Tādēļ valdorfbērnudārzos tiek izmantoti dabiskie materiāli rotaļlietu izgatavošanai: koksne, koku miza, čiekuri, gliemežvāki, putnu spalvas, aitu vilna – pēc iespējas lielāka materiālu daudzveidība. Tikpat nepieciešams ir dārzs, kurā tiek sēts, laistīts un vākta raža. Tas viss nenotiek kādu romantisku vēlmju apmierināšanas vārdā. Ja agrīnajā bērnībā bērnam netiek dota iespēja izveidot smalku dzīvības maņu, uztverot ārpusaules daudzveidību, tad pieaugušā vecumā viņš nevarēs pietiekami diferencēti uztvert paša ķermeni. Ja bērns uzaug tikai starp mākslīgiem materiāliem, sintētiskās drēbēs, ar plastmasas rotaļlietām, kuras piedāvā taustei visai vienmuļus pārdzīvojumus, tad vēlāk arvien pieaugs jau šodien vērojama nespēja īsti uztvert, kad cilvēks jūtas darbaspējīgs un kad viņam ir nelabi, kad viņš patiesi ir vesels un kad slim. Tiks pavājināta drošības izjūta dzīvē un spēja patstāvīgi veidot savu dzīvi un līdz ar to spēja jēdzīgi iekļauties mūsdienu un nākotnes civilizācijā.

Civilizācija savā divpusībā var spēlēt viennozīmīgi pozitīvu lomu cilvēka dzīvē tikai tad, ja mēs vispirms vienkārši aiz mīlestības un skaidras izpratnes pasargājam bērnu no priekšlaicīgā civilizācijas spiediena, kas mūsdienās notiek visapkārt un visdažādākajos veidos. Augot un attīstoties no tehnikas brīvā vidē, bērns briest tam, lai savulaik spētu brīvi apieties ar to. Var jautāt, kādēļ jaunieši un jauni pieaugušie, kuri kā neviena cita no līdzšinējām paaudzēm pavadīja savu bērnību ārkārtīgi tehnizētajā vidē, šodien noraida tehniku un labprāt aizmūk no tās, lai ar narkotiku starpniecību mākslīgi un tādēļ izkropļoti atgūtu viņu bērnībai nolaupītos pārdzīvojumus? Mums to vajadzētu uztvert kā mācību: nevis aiz naidīguma pret civilizāciju kā tādu, bet gan izprotot nepieciešamību sagatavot bērnus tam, lai viņi varētu to saprātīgi un radoši lietot, attīstīt atbilstoši cilvēka vajadzībām un neļautu tai ņemt pār sevi virsroku.